

„Mi történhetett Dorkával?”

Kiss Tibor Noé minden könyve után egyre kíváncsibb leszek a következőre. Igaz, az elsőre eredetileg nem is voltam olyan kíváncsi: a szerző már harmincnégy éves volt, amikor – tudtommal a szépirodalmi szárnypróbálgatás bármiféle látható előzménye nélkül – 2010-ben megjelent a transznműség problémájával foglalkozó debütáló regénye. Az *Inkognitót* az Alexandra Kiadó marketingje némi kacérságot sem nélkülözve, de a valóságnak megfelelően az önéletrajziség aurájával hirdette.

A „valóság” a „szöveg”-gel szemben már tíz éve is kezdett felértékelődni – Takáts József sok érdekeset írt erről a Szerb Antal-i „hétköznapi és csodák” fogalompárját felhasználva –, de a realitásnak vagy inkább a reáliáknak akkor talán még nem volt akkor varázsuk az irodalomban, mint amekkora azóta lett. Esterházy 2010-ben még makkegészséges, és éppen megjelenik a szövegkollázsszerű, de a kötet közepén nagyszerű novellákat tartalmazó – rejtő? – *Esti*, amely a *Javított kiadás* keserű penzuma, illetve a *Semmi művészet* tapogatózása után ismét a pályakezdés óta jellemző nyelvi elegancia, kecses szerkezet, derű és komoly játékosság miatt lett a kései Esterházy-könyvek egyik legjobbjá. Borbély Szilárd ezzel szemben ekkor talán még el sem kezdte írni a *Nincsteleneket*, amely aztán a helyenként a szociografikusságig realiztikus irodalom legújabb hullámának lett ha nem is a legelső és nem is okvetlenül a legjobban sike-

rült, de bizonyára legismertebb darabja. A valóság bűvöletében fogant irodalmi alkotások és az ezeket kísérő kritika – talán Borbély és Barnás, illetve még korábbról Tar nagy hatású művei miatt – egy időben oly mértékig összpontosított a nyomorúságos körülmények között élő emberek sorsára, hogy a szegénységirodalom és a realiztikusság szinte egymás szinonimái lettek, ami jobban belegondolva egyáltalán nem is olyan törvényszerű.

A transznműségnek az *Inkognitó*-ban bemutatott problémája mindenestre tíz éve még viszonylag egzotikusnak számított, és, főleg a néhai Terry Black személyével kapcsolatban, inkább a bulvárban találkozott vele az ember, mint az irodalomban, az önéletrajziség híre pedig ehhez még a kukkolás kissé feszengő érzetét is társította. Nem siettem tehát elolvasni a pályakezdő Kiss Tibor Noé művét. Pedig hamar kiderült, hogy jó könyv, jó apa-, illetve fejlődés- vagy – amint arra a januári *Jelenkor*-ban Radnóti Sándor rámutatott – „megrázóan és jó ízléssel” megírt „pszichológiai regény”. Olyan jó, hogy az olvasóban joggal merülhetett fel a kérdés: az író élete nagy témáját feldolgozva hogyan tudja majd folytatni a pályáját.

A válasz 2014-ben érkezett, egy heterofikció formájában – legyen ez az önéletrajzi elbeszélés, az autofikció alkalmi ellenpárja –, amely a címét tekintve (*Aludnod kellene*) kissé greccsös hangulatú volt (*Isten hozott, Mellettem elférsz,*

Megyek utánad), témaválasztásával pedig a szegénységközpontú új realizmus alkotásai közé illeszkedett.

És ez is jó volt. Emlékezetes, ahogy Ottlik értelmezte a nagy kritikuskak és szerkesztőknek, Schöpflin Aladárnak azt a tömör megjegyzését („Jó.”), amelyet egyik novellájára tett – pontosabban a megjegyzés hangsúlyát: „mintha egy tojásra, egy lámpakör-tére vagy legfeljebb egy meglékelt görögdinnyére mondaná: jó, nem tők, nem záp, ehető, becsavarható, ég”. Alighanem ez az a mozzanat, amit Radnóti így ragadott meg: „Nem tudom, hogy a *megbízható* jelző szerepelt-e már Kiss Tibor Noé regényeinek kritikai visszhangjában.”

A fülszöveg meghatározása szerint az *Aludnod kellene* is regény, sőt „állapotregény” (a könyv szerkesztőjére, Szegő Jánosra valló újabb leleménnyel: „atmoszférapróza”) volt, de aki e sorok írójához hasonlóan a borítót elővigyázatosan levette – nem a papírt féltve, hanem a saját olvasatának önállóságát óvva a kiadói koncepciótól –, az nyugodtan olvashatta novellafüzérnek is.

Az a sokszereplős, mozaikszerű bűntörténet egy olyan helyen játszódik, ahonnan még a szomszédos faluba is, úgy mondják, bemennek az emberek, bár azért „néha el lehetett hinni, hogy élet az, ami a telepen zajlik”. A cselekmény kidolgozása átgondolt, a karakterek plasztikusak, az atmoszféra, de még az írók körében jó ideje nem különösen népszerű tájleírások is elevenek voltak: „A nap a kastély mögül bukkant elő, a nyárfák vékony ágait tejfehér fénynyalábok törték át, a rétről felszállt a köd, de mintha nem párolgott volna el teljesen, inkább porfelhőkké változott.” (És az író a bekezdés vé-

gégig, még kétszer ilyen hosszan bírta levegővel.) Igaz, olykor becsúszott egy-egy olyan közhelyesebb megfogalmazás is, mint az, hogy „a sötétség fokozatosan ereszkedett alá”, vagy hogy „különben élettelen csend honolt a szomszédban”, de ezek talán csak éppen azért feltűnőek, mert olyan ritkák.

Ezzel szemben a képzelet, a nyelv és a szemléletesség együttesére számos példát lehetne hozni, onnan, hogy valaki a padláson „nem talált mást, csak vetőmagos zacskókat, szovjet sakkújságokat és egy szamovárt”, addig, hogy egy holttest elégetése után „maradtak nagyobb csontok, előkerült egy térdprotézis” – ahol különösen a „szovjet”, a „vetőmagos zacskók” és a „térdprotézis” szavak helyi értékére, fakó költészetére érdemes figyelni. De az írónak humora is van: az egyik szereplő megismerkedett egy „nagyon kövér lánnyal”, amit az elbeszélő a szereplő nevében így kommentál: „A motorjára sem merte volna felültetni, de legalább megtanulta, hogy mit jelent az a szó, hogy molett.” Alighanem mindezeknek együttesen köszönhető, hogy bár szegény emberek körében játszódik, a könyv antropológiája nem annyira – egészen az oly ünnepelt valóság elszíntelenítéséig – egysíkú, mint a *Nincsteléneké*.

Ezek után természetesen kíváncsi voltam Kiss Tibor Noé új könyvére. Ez az eddigiek közül a leginkább regényszerű, akár az összefüggő, de szélesebben áradó cselekmény kézben tartását, akár a terjedelmet, akár a szereplők ökonomikusan kialakított számát és minéműségét illeti. Az író persze most sem tagadja meg önmagát: a voltaképpeni cselekmény, a szerkezet, a szereplők kiléte

csak fokozatosan tárul fel, olyannyira, hogy a könyvnek csattanója, a rejtélynek – azért már korábban körvonalazódó – megoldása is van, ráadásul külön írói bravúr, hogy ebben nincs semmi külsődleges. (A borítót azonban érzésem szerint most nem találták el, ami ritkaság a Magvetőnél. Némileg megmagyarázza a dolgot, hogy az impresszum szerint a szerző által készített fénykép van rajta. A fotó egy több mint tíz emelet magas tömbszerű épületet ábrázol, a szürke ég előterében, a jobb alsó negyedbe rendezve, és néhány elmosódott vízcseppből úgy látszik, mintha a kép egy autó szélvédőjén át készült volna. A cselekmény viszont jellemzően kisvárosi környezetben játszódik, a rideg, tömbszerű kép nem ad hozzá a könyvhöz, ráadásul a „beláthatatlan” szóval sem lép kapcsolatba, annak sem a „túl nagy”, sem a „túl homályos” jelentésében.)

A könyv tizenkét, külön címmel ellátott fejezetre oszlik, a fejezeteken belül pedig csillagok tagolják kisebb egységekre a szöveget. „Lovak kergetőznek” – ez a könyv első mondata, és keresve sem lehetne találni olyan regényt, amelynek felütése ennél kevésbé volna jellemző az adott műre. A második így hangzik: „Felcicomázott lovak kergetőznek, de nem érik utol egymást”, vagyis az olvasó még szinte el se kezdte a könyvet, máris teljes a tanácstalansága, míg a versszerű és akként is tördelt szöveg második vagy legkésőbb harmadik szakaszában („Műanyag lovak”) ki nem derül, hogy körhintáról van szó. Ez a kimondottan költői hangulatú, háromoldalas első rész egyébként tempójában, szakadozottságában a szerzőnek egy tizenhat kilométeres

futást leíró, különös, kísérletező poémájára emlékeztet, amely a *Műút* 2018065-ös kódjelű számában jelent meg *Szívrítmus* címmel.

Az első fejezet első szövege így ér véget: „A kergetőző lovak mozdulatlanok. / Nem tudom, merre, nem tudom, hol vagyok.” Az olvasó azonban, rögtön az első lapokon, más talánnyal is szembesül. A szokatlan módon a külső-felső sarkokban számozott oldalak alsó margóján – egy fontos üres, de megszámozott oldal kivételével – egy-egy hosszabb-rövidebb szókapcsolat szerepel a könyv Minion nevű betűtípusától eltérően talpatlan, ráadásul halványabb, vagyis szürkés hatású betűkből szedve. Ezek nem mondatok, egyikben sincs ige, amitől valahogy statikus hatásúak lesznek, miközben az, hogy minden oldalon új kis szöveg van (például: lábnyomok a homokban – három parázsló cigaretta – a sötétség árnyalatai) mégis valami sajátos, iránytalan dinamizmussal is felruhazza a szekvenciát. Ezek az egész könyvön, minden szólam alatt végighúzódó foszlányok leginkább a versszerűen tördelt szövegekkel tartanak rokonságot, és talán az egyik – mint hamar kiderül: kómában fekvő – szereplő tudatának egy külön tartományát érzékeltetik. Erre utal az is, hogy azon az üres oldalon, ahol nincs kómatikus szöveg, ez az élőlábszerű alsó sor is hiányzik a margóról. Ezek a szövegegységek mindenesetre egy kissé még így is külsődleges hatást tesznek. Nemigen rendeződnek ugyanis következetes mintázatokba – például teljesen esetlegesnek tűnt, hogy az „elsuhanó ... csík” jelzője fehér, fekete, szürke vagy éppen rózsaszín. Amikor pedig a homokban lévő láb-

nyomokra van az oldal alján utalás, fent a szövegben ez semmihez sem kapcsolódik, és az sem árnyalja különösebben izgalmasra a képet, hogy amikor alul a „három parázsló cigaretta” szavak szerepelnek, akkor valaki fent tényleg rágyújt. Ez a maga iránytalanságában egy kómában fekvő – és amint a könyv egyik jelentében szereplő telefonszám alapján az olvasó könnyen kiderítheti: konkrétan a Jahn Ferenc Dél-pesti Kórházban ápolat – ember tudatától nyilván elfogadható, de regényben mégis kissé esetlegesnek hat.

Az első szövegrészben autóbaleset történik – az ezt leíró nyelv, mint később oly gyakran, már itt is igen poétikus: „Égett gumiszag. | Az autó hátára fordult óriásbogár. | Kitárt szárnyait plüssberakás védi.” –, jogos tehát a később be is igazoló feltételezés, hogy ezekben a részekben a baleset áldozatának tudatába pillanthatunk be, és akkor ezután mindvégig az ő artikulátlanabb észlelet- vagy emlékezetfoszlányait jelenítik meg az oldal alján futós kis szövegek is.

Az első fejezet csillag után következő második része egy kocsmában játszódik, és egy darabig az sem derül ki, hogy ennek én-elbeszélője férfi-e, vagy nő. Ez pedig annál feltűnőbb, mert az első mondatban arról van szó, hogy mellette, a pultnál egy „szakállas férfi tántorog”. Aztán megismerkedik egy nővel, akit vonzónak talál, de a figura ettől még nyugodt szívvel lehetne nő („Együtt örülünk, annak, hogy megtalálja a rúzszt a táskájában”), mert ebben az egész bemutatkozó részben – miközben csak úgy röpködnek a szakállak, a vörös frufruk, az Imrék és Annák – nincs semmi, ami egyértelművé ten-

né az elbeszélő nemi hovatartozását. Az egyik mondat így kezdődik: „A krav magáról beszél”, és ez mintha ennek a bizonytalanságnak nyelvtani lenyomta lenne: mert hát ugyan mi az a krav, és miért beszél magáról? (A megoldás: a „krav maga” valami katonai fejlesztésű önvédelmi rendszer neve.) De mindez persze lehet véletlen is – aminek viszont eleve nagy szerepe van a könyvben. A kocsmában játszódó jelenet a legvégén kapcsolódik az előtte lévőhöz: „Dorkának balesete volt, kórházban van, hívj vissza.”

Ekkor még nem lehetünk biztosak benne, hogy a harmadik kis rész új szereplőt vezet be, de aztán hamar kiderül, hogy ennek elbeszélője egy lány vagy fiatal nő, viszont ebben a szövegben nincs nyoma olyan tartalmi kapcsolatnak, amely összekötné az eddigiekkel. A következő részben az autóbalesetet szenvedett Dorka apja veszi vissza a szót, az első fejezet utolsó szövegegységében pedig fiatal, elég lúzer életet élő férfiak drogoznak: Anulu, Serif, valamint a negyedik én-elbeszélő, akinek van egy nővére is – és itt már sejthetjük, hogy ez a nő a harmadik elbeszélő szólam gazdája.

Lassan derül fény a szereplők egymáshoz fűződő, sokszorosán összetett kapcsolatára: a férfi, akinek a lánya balesetet szenvedett, ötvenes történelemtanár, és beleszeret az egyik szegény munkanélküli fiatalember biztonsági kamerákat felügyelő nővérébe. A könyv józan szerkesztésére jellemző, hogy ennek a férfinak a volt feleségét, a lány anyját az író kiiktatja – elhagyta a férjét egy norvégért, külföldön él, újabban egy vallási szekta tagjaként –, mert a jelenléte aligha fért volna el a re-

gény aktuális keretei között (hiszen a férfinak nemrég még volt egy új élettársa is: ő az, aki a fent idézett sms-ben értesíti a lánya balesetéről).

A könyv négy megszólalója köré épített szerkezet annyiban emlékeztet az *Aludnod kellene* megoldására, hogy az egyes fejezetek ott is egy-egy szereplő köré épültek. Az elbeszélés ott őket követte, itt pedig mintha a négy én-elbeszélőre lenne rászerelve a fejükbe is belátó kamera, vagyis a regények világának az ő szűkebb világuk jelenti a határait. Ezek az előző könyvben csakugyan kimondottan szűkek voltak, de most sem nevezhetők kimondottan tágasnak. Igaz, a szélesebb világszerűség irányába hat, hogy a szereplők társadalmi helyzete most határozottan különbözik, és egyébként is számos reflexió vet futó fényt a környező tágabb világra. Ilyen, amikor szóba kerül a nemzeti dohányboltok és turulszobrok elszaporodása, a meztelen fotókkal való zsarolás szokása, egy afgán menekült maradványainak állítólagos megtalálása a szántóföldön (egy repülőgép csomagteréből esett volna ki), a szemeteszsákok kipakolása a természetbe, a klímaváltozás jeleinek felemlgetése („Nem lesz víz, eltűnnek az erdők, csak sivatagok maradnak. Naponta kihál egy állatfaj.”) vagy az, hogy valamit – feltehetőleg egy drogot – éppen Donald Trumpnak hívnak. Ezek a mozzanatok nem mindig ízesülnek a regény anyagába, és olykor kissé kellékszerűek maradnak, de például az éghajlatváltozásra maga a Serif nevű szereplő utal, a karakterét jól jellemző módon azon elmélkedve, hogy talán „a Down-kórosoknak jobb, ők semmit sem értenek az egészségből”.

Tudattalanság, tudatlanságok, különböző tudatok és nemtudások szövegeiből áll össze tehát ez az igen jó regény, amelyet nemcsak egy erős szerelmi szál tesz elevenné, az ábrázolást nemcsak szociográfiai és pszichológiai pontosság tölti meg élettel, hanem még egy közúti szerencsétlenség következményeinek és okainak következetes, szinte krimiszerű feltárása is megtörténik.

Az író írja a könyveit, de a könyvei is írják őt: azt hiszem, Kiss Tibor Noé a *Beláthatatlan tájjal* lett végérvényesen jó író. Jól castingol, jól bonyolítja a cselekményt, jól keveri a nyelvi regisztereket – most már talán majd valamivel többet mer bízni az egyszerűsége is. Új regénye mindenestre úgy mutat be árnyalt karaktereket, személyes sorsokat, úgy ruhazza fel őket – sokszor a témához látszólag nem illő, akár az alkotás örömét is érzékelhetővé tevő játékos-ságot sem nélkülözve – sajátos észjárással, úgy közvetít pontos megfigyeléseket a fülre vagy rántott gumira hasonlító hagymakarika vagy a fejfájás vonatkozásában (mintha egy doboz négy sarka nyomná belülről az ember koponyáját), hogy az első sortól kezdve mindvégig fenntartja az olvasás feszültségét, sőt, mint már többször volt róla szó, krimiket megszégyenítő módon szövi a szálakat. Szüts Miklós hatalmas, fekete akvarelljeire emlékeztető homályos, párás képeit legjobb lapjain mintha „földbe sülyesztett reflektorok” világítanak lidércesre.